

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА СИДОРУКА

Серед небагатьох визначних постатей нашого краю Міжвоєнного періоду особливе місце належить Івану Яковичу Сидорукі, який у ті часи в Любомлі був людиною авторитетною, шанованою і знаною. Був одним із небагатьох українців у польських місцевих владних структурах і займав посаду заступника бурмістра Любомльського магістрату у 1933–1939 роки, а також активним громадським діячем.

У його батьків Марії і Якова Сидоруків було п'ятеро дітей: Степан – 1895 р.н.; Іван – 1898 р.н.; Микола – 1900 р.н.; Василь – 1903 р.н. і Марія – 1905 року. Проживала родина на вулиці Піддубівській, 11 (нині вул. Незалежності). Найстарший син Сидоруків – Степан, у 1911 році, через знайомих батьків поїхав навчатися на Кавказ у місто Єриван. Там його відвідала матір з найменшою донькою Марією, але через рік навчання, Степан важко захворів і невдовзі помер.

В період Першої світової війни, у 1915 році, коли східний фронт все ближче наближався до річки Буг, царська влада насильно переселяла лише українське населення вглиб Російської імперії. Не обминуло це і родину Сидоруків, яка опинилася в біженстві у Полтавській губернії. У бурхливому 1917 році, коли Центральна Рада почала будувати самостійну українську державу, Іван Якович вступає в ряди визвольного руху, невдовзі стає офіцером армії УНР [16, 2].

Після важких перемог і поразок, українська армія з останніх сил у 1919–1920-х роках відстоюючи свою незалежність боролася з більшовиками, поляками, та іншими збройними формуваннями, але сили були не рівні. У 1921 році, після Ризького березневого мирного договору українські війська були витіснені за річку Збруч, де знеможені залишки війська були роззброєні польськими легіонами. Згідно з умовами польсько-українського договору українська армія мусила здати зброю, коней та все військове майно. Роззброєння проводила 12-та польська дивізія, а все військове майно приймала польсько-українська комісія [9, 133].

Любомль, як і вся Волинь відійшли під Польщу. У 1923 році було створено Любомльський повіт, який у Волинському воєводстві був найменший. Площа його становила 1800 квадратних кілометрів, кількість населення при першому переписі від 30 вересня 1921 р. становила 56 264 чоловік. Сам повіт був поділений на міську гміну Любомль і сім сільських гмін – Бережці, Головно, Гуща, Любомль, Пулемець, Шацьк, Згорани [12, 24].

До Любомля Іван Якович Сидорук повернувся з українською бойовою нагородою. Батьки, сестра Марія і брат Василь в цей час були вже у місті, а Микола Якович залишився в Радянській Україні, у Полтаві. Вивчився на агронома, невдовзі одружився на єврейці Туні Абрамівній і від їхнього шлюбу народилося двоє доньок – Софа і Неля.

Василь Сидорук в 1920-х роках став перебіжчиком. Він, шукаючи кращої долі, нелегально перейшов польсько-радянський кордон і прибув у Полтаву до брата Миколи [16, 2].

Повернувшись до рідного Любомля Іван Сидорук став господарювати, працювати на землі. Мав пару коней, корову, годував свиней. Свою трудову діяльність розпочав працівником на гуртівні солі у місцевих євреїв братів Русманів, що на площі Ринок в Любомлі. Пізніше, деякий час працював майстром у дорожньому відділі міста, де за брак коштів будувалися і утримувалися шляхи лише воєводського і повітового значення [12, 85].

У 1925 році Іван Якович сприяв створення у місті першого українського кооперативу «Самопоміч». У цей час у Любомлі і повіті кооперувалися переважно євреї і поляки. Установчі загальні збори членів-основоположників споживчого кооперативного товариства відбулися 12 лютого 1925 року по вулиці Бісилівській, 25 (нині вул. Шевченка) в будинку Степана Мохнюка. Присутні – 28 осіб – головою зборів було обрано Якова Смітюха, заступником Василя Трофимовича, секретарем Афанасію Мохнюк. Івана Сидорука обрали заступником спостережної ради. Але утворити українську кооперацію виявилось не так просто. Польська влада ставила цьому різні бюрократичні перешкоди. І тільки 6 листопада 1927 року було створено кооперацію під новою назвою «Сила». Протягом майже трьох років, що передували створенню кооперації любомльчанин, посол Сейму Речі Посполитої Василь Мохнюк вів

переписку з різними державними установами міст Луцька і Львова. При допомозі львівського ревізійного союзу Українських кооператив у Любомлі влаштували безкоштовні десятиденні курси, які зацікавлені мешканці відвідували з 20 по 30 грудня 1927 року.

Курси разом з іншими закінчив і Іван Сидорук разом з сестрою Марією. На Ринку вони орендують приміщення і створюють тютюнову гартівню, де торгують тютюновими виробами, видають товари у крамниці міста і повіту [18, 2].

На початку 1920-х років в Любомльському повіті під час виборів до польського парламенту поширюється рух політичних партій лівого спрямування, спочатку УСДП (Українська соціал-демократична партія), пізніше КПЗУ (Комуністична партія західної України). В ній активну участь приймають деякі місцеві активісти, особливо місцеві євреї. Так у 1926 році польська дефензива арештовує любомльчан Лейбу Когана, Зельмана Рубінштейна і Герша Татса [11, 303]. У лютому місяці 1927 року, у Луцьку, над ними відбувся судовий процес, куди для їхньої підтримки з Любомля вирушила велика група небайдужих містян, як євреїв, так і українців, але послам Сейму Самійлу Підгірському, Василю Мохнюку, а також активістам Івану Сидоруку та іншим, не вдалося захистити звинувачених і місцеві євреї за свою діяльність отримали тривалі роки ув'язнення [17, 3].

Іван Сидорук був він і активним учасником і керівником любомльського українського аматорського гуртка, який діяв і мав велику популярність у Міжвоєнний період. Мав Іван Якович прекрасний голос, співав баритоном, виконував основні ролі у багатьох п'єсах української класики. Серед спектаклів, які ставили аматори, були «Назар Стодоля», «Сватання на Гончарівці», «Наталка-Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «На перші гулі» «Наймичка», «Суєта» та інші. У репертуарі аматорів особливою пошаною, популярністю і успіхом користувалася п'єса Тараса Шевченка «Невольник», в якій Іван Сидорук виконував роль «коваля». Співав він і у хорі церкви Різдва Пресвятої Богородиці [16, 2].

У 1928 році в Польщі відбувалися вибори до Сейму і Сенату. Кандидатом на посольський мандат від українців нашого краю був висунутий Іван Якович. Але для польського Сейму українські патріоти були зайві. Тому польська дефензива проти нього розгорнула шалений тиск, змушуючи його відмовитися від передвиборної боротьби за мандат. Проти Івана Сидорука була сфальсифікована кримінальна справа. Його було заарештовано і проведено обшук у помешканні і у гуртівні. Але, не знайшовши доказів на звинувачення, його після судового процесу звільнили. Свідком від адвоката, який захищав Івана Сидорука, виступила у кримінальній справі його майбутня дружина Дроздович Євгенія Панасівна, 1907 року народження, також палка учасниця любомльського аматорського гуртка. В тому ж таки 1928 році вони одружилися і від цього шлюбу у них народилося троє дітей: Марія – в 1929-му, Георгій – в 1935-му і Петрик – в 1939 році [16, 2].

В кінці 1929 року – на початку 1930-го, в місті та повіті відбулися масові арешти та обшуки членів та симпатиків підпільної організації КПЗУ. Про це зокрема, свідчить надісланий любомльським повітовим комендантом А.Гочульським лист «Список осіб антидержавної діяльності Любомльського повіту», адресований слідчому відділу Волинського воєводського управління. У ньому, серед інших 75 осіб згадується: «...Іван Сидорук, 32 роки, проживає у м. Любомль, вул. Словацького, небезпечний, має великі впливи на людей...» [3].

В 1933 році Івана Яковича Сидорука обирають замісником бурмістра Любомльського магістрату, де він цілих шість років, до «золотого вересня» 1939 року, відстоював інтереси городян, курирував справами православних церков у місті. В 1938 році сімейство Сидоруків перебралося жити в новозбудований будинок...

Унаслідок радянсько-німецьких домовленостей Західна Україна, в тому числі Волинь, опинилася в 1939 році у «сфері інтересів СРСР». 28 серпня цього ж року Ріббентроп і Молотов підписали акт, який став сигналом до початку Другої світової війни, яка розпочалася 1 вересня. Незважаючи на масовий героїзм польських вояків, серед яких були і волиняни-українці, німецькі війська просувалися на схід по території Польщі досить швидко. Невдовзі вони появились і на українських землях. Так, уже в середині вересня німецька авіація бомбардувала Луцьк. Передові частини вермахту підійшли до Володимира-Волинського, Устилуга, Любомля та інших західноукраїнських міст.

17 вересня Червона армія перейшла польський кордон і пішла у наступ зі сходу. Президент Польщі І. Мосьціцький у цей день з цього приводу виступив з такою заявою: «В час, коли наша армія від першого дня війни аж до нинішнього дня з безприкладним героїзмом бореться із навалюю ворога, витримуючи натиск значно переважаючих німецьких збройних сил, східний сусід напав на наші землі, грубо порушуючи зобов'язуючи договори і будь-які засади моральності.

Не вперше в нашій історії ми опинились перед лицем загарбників нашого краю як із заходу, так і зі сходу». Польським військам був даний наказ: опору Червоній армії не чинити. А тому сутичок польських військ із радянськими було небагато [7, 31–32].

Для її зустрічі Червоної армії в Любомлі був організований тимчасовий комітет, до складу якого увійшли декілька активістів, членів КПЗУ і прихильників Радянського Союзу. При в'їзді у місто, на східній околиці вулиці Мацеївської (нині вул. Прикордонників) було споруджено вітальну арку. Ще одна арка була встановлена на «рогатці», на розі нинішніх вулиць Української армії і Прикордонників. Обидві споруди були прикрашені квітами.

Однак раніше у місто ввійшли відступаючі польські вояки. За спорудження арок розгнівані військові вчинили розправу над місцевими євреями, розстрілявши 13 чоловік [13]. Вони також наказали привести найбільших активістів міста. Люди привели, дійсно, найбільш шанованих людей Любомля – Івана Сидорука і колишнього посла Сейму Речі Посполитої Василя Юстимовича Мохнюка, які, колишні «петлюрівці», ніякого відношення до спорудження арок не мали [16, 2].

Попередньо їх мали розстріляти в центрі міста. До того обох добряче побили, Івану Яковичу прикладом сильно розбили голову. Євгенія Панасівна, дружина Івана Сидорука, зі слізьми на очах побігла до найбільших поміщиків Любомля – Кампюніних, до Антоніни Костянтинівни. І саме вона на колінах стала цілувати руки польським офіцерам, благаючи не вбивати, бо це добрі і невинні люди. І випросила таки.

Про ці події описує колишня любомльчанка Ганна Самутин (дівоче Булавка), яка навесні 1944 року покинула рідний Любомль і виїхала в Сполучені Штати Америки, згадувала: «...З вибухом Другої світової війни німці Советський Союз поділили Польщею. Наше місто чекало приходу червоної армії. Деякі з місцевих людей, що сприяли радянській владі, побудували вітальну арку, не знаючи, що не всі польські війська залишили місто. Горстка польських офіцерів, побачивши арку, роз'юшені, зарядили привести на Ринок декілька чільних громадян міста. Хтось привів Василя Мохнюка і Івана Сидорука, справді найбільш шанованих мешканців. Хто там знав, що ті люди ніяк не були охочі вітати червону армію, бо вони були «петлюрівці». На середині міста їх мали розстріляти. Прибігли до нас євреї з міста: «Ой, що там робиться! Мають стріляти Мохнюка і Сидорука...». Поки ми добігли дізнались – Топка (донька Констати Кампюніна, яким належав палац Браницьких – прим. автора) на колінах цілувала руки офіцерів просячи не стріляти, бо це добрі люди, і випросила. Скоро по приході совітської влади обидва були арештовані, і вже навіки...» [20].

25 вересня 1939 року Любомль з хлібом, сіллю і квітами зустрічав Червону армію [9, 475]. Але щастю родини Сидоруків тривати прийшлося недовго. Першою репресували сестру Івана Яковича – Марію, яка була заміжньою за польського осадника з-під Устилуга Владислава Кухарського. Радянською владою сім'я була депортована на заслання в Архангельську область, пізніше в Челябінську [17, 2].

В ніч з 24 на 25 грудня 1939 року на католицьке Різдво, в будинок Івана Сидорука прибули енкаведисти. Саме в цей святковий вечір у Євгенії Панасівни був день народження. Непрохані «гості» зробили серед ночі обшук, шукаючи націоналістичну літературу. Але, не знайшовши – конфіскували всі українські журнали і газети, які сім'я виписувала ще до війни, за Польщі. Не залишили й книги, навіть дитячу літературу, серед якої був і український дитячий журнал «Дзвіночок». Конфіскували і сімейні фотографії, де Іван Якович був у державних установах і на них було видно польську символіку. Під ранок Івана Яковича було «запрошено» відбути в Любомльський повітовий відділ НКВС. Його звинуватили у приналежності до ОУН і завели кримінальну справу по статті 54-11 Кримінального кодексу УРСР від 1927 року. Вести справу проти нього було доручено лише сержанту держбезпеки, молодих лейтенантів і вище у каральної репресивної машини не вистачало кадрів. Ніхто із

свідків, яких допитував сержант держбезпеки Шарапа, не підтвердив їх зв'язків з ОУН. В цю Різдва ніч енкаведисти арештували і бувшого посла Сейму Речі Посполитої Василя Юстимовича Мохнюка.

Після арешту Івана Яковича і Василя Юстимовича, Оксентієвич Олександра з одним любомльським євреєм пішли по місту збирати підписи на підтвердження їх невинності. Зібравши їх чималу кількість, пішли в Любомльський НКВС з надією допомогти арештованим. Натомість на ці списки енкаведисти грубо відповіли: «Нам не надо хорошего, нам нужны компроматы!».

Євгенія Панасівна зверталась в місті до всіх, хто міг би чимось допомогти, але підтримки в Любомлі ніхто не міг надати. «Визволителі» виявилися жорстокими і безжалісними карателями «московітами». Для них порядність і чесність виявилися пустими словами, це були далеко чужі люди.

Дружина І. Сидорука також зверталась за допомогою до давнього знайомого адвоката з Ковеля, бувшого посла Сейму Речі Посполитої, Самійла Підгірського. За спогадами доньки І. Сидорука він тоді відповів: «Тепер не ті часи, щоб я міг вам допомогти, тепер захисту для підсудних не має. Їх судить «трійка», яка виносить вирок, а підсудному лишається тільки підписатись під ним...» Невдовзі, сам голова української парламентської репрезентації у польському парламенті сам став жертвою політичної розправи, він також був репресований, як і більшість послів і сенаторів другої Речі Посполитої [17, 2].

26 лютого 1940 року сержант держбезпеки Шарапа закінчив кримінальну справу проти Івана Сидорука і бувшого посла Сейму Речі Посполитої Василя Мохнюка. Їх переводять за першим спецвідділом у Ковельську в'язницю, пізніше у Луцьку тюрму.

10 лютого 1941 року рішенням особливої ради НКВС Івана Сидорука, як «ярого петлюрівця-націоналіста», який «клеветал на демократизацію в ССРСР», як соціально небезпечного елемента, було ув'язнено у виправно-трудоий табір строком на вісім років. Під час слідства його звинуватили, крім зв'язків з ОУН, у проведенні антирадянської націоналістичної агітації в Любомлі у міжвоєнний період. На тяжке заслання Івана Яковича Сидорука було заслано у Комі АРСР, в Ухто-Іжемський (Ухтіжемлаг) виправно-трудоий табір НКВС, що на півночі Російської федерації [2].

Загалом в період 1939–1941 років на Любомльщині було репресовано близько ста осіб, колишніх «петлюрівців», членів ОУН, так званих «агентів» німецької розвідки, засуджених за антирадянську пропаганду, за «нелегальний» перехід державного кордону, тощо, а їхні сім'ї вивезли на примусові роботи у віддалені райони Російської федерації і Казахстану. Ув'язнені покарання відбували у таборах ГУЛАГА «Томлазі», «Воркутлазі», «Каргопольлазі», «Самарлазі», «Севвостлазі», «Томлазі», «Онеглазі», «Івдельлазі», «Карлазі», «Ухтлазі» [6].

В Ухто-Іжемському виправно-трудоому таборі НКВС відбували покарання і земляки Івана Сидорука – Цевух Мойсей Миколайович, 1910 р.н. з Шацька, арештований 15 жовтня 1939 року, Мішук Афанасій Іванович, 1893 р.н. з Штуня, у 1940 році засуджений на 8 років за антирадянську пропаганду [5].

Не обминула репресії і родина Івана Сидорука. 12 квітня 1940 року близько 10-ї години ранку в будинок Сидоруків ввійшли енкаведисти. Євгенія Панасівна в цей час якраз місила тісто на хліб, а неждані гості наказали: «Собирайтесь, поедете на поселение, на сбор вам два часа. В Ковеле к вам присоединится ваш муж...»

Найстарша донька Марія була у цей час у школі. Військові за нею послали солдата з гвинтівкою, хоча Євгенія Панасівна благала вирядити когось у цивільному. Рівно через дві години, як і сказали, їх з ським-таким майном посадили на підводу, але так і без свіжого хліба і відвезли на залізничний вокзал, де насильно загнали у товарний вагон. Крім них в ньому було на той час ще шість сімей з нашого краю. Так родина Сидоруків, а це 66-річний дідусь Яків Лук'янович, 33-річна Євгенія Панасівна і її троє дітей – 11-річна Марія, 5-річний Георгій, і однорічний Петрусь стали політичними переселенцями [17, 2].

Їхали довго і важко. Через декілька тижнів подорожі в холодному вагоні і муках прибули на станцію Картали, що на півдні Свердловської області Російської федерації. Там ще декілька днів їх везли на вантажівках по степу. І врешті прибули у колгосп імені Молотова села Досовка,

Орджонікідзинського (нині Денисівського) району, що на панічно-західній частині Кустанайської області Казахстану.

Згадує донька Івана Яковича Сидорук Марія Іванівна: «...Прийшли солдати і наказали збиратися. Дали дві години строку. Я саме вчилась у школі. Мати сказала, де я знаходжуся. Послали за мною солдата. Він прийшов до вчительки, розповів їй чому. Вчителька тремтячими губами наказала мені: «Іди додому». Хоч мені й дуже не хотілося залишати школу, бо минув тільки перший урок, та мусила йти.

А вдома – розгардіяш. Мати бігає, хапається то за те, то за се, бо ж треба і вдяганку взяти, і харчами запастися. На лихо, ще й хліба нема, стояло тісто розчинене. Мати давай просити-благати, щоб дозволили хоч хліб спекти. Де там?! «Собирайтесь!» – і все. Посадили на підводу з ським-таким нажитком і повезли на вокзал, там загнали у товарняк. Залишили ми хату, сарай, клуню, корову, свиней і птицю і повезли нас у далекі світи. Мене, найстаршу одинадцятирічну, братів – шестирічного Георгія та однорічного Петруся, дідуся Якова Лук'яновича, якому на цей час було 66 років і 33-річну маму Євгенію Панасівну.

Не одну нашу сім'ю забрали. Були й інші з Любомля, з Ягодина, інших сіл. І теж жінки з дітьми.

При погрузці нам казали, що в Ковелі до нас приєднаються чоловіки і поїдемо всі разом. Та це все була звичайна брехня. Нікого вони з чоловіків не випустили. Закрили нас у вагоні і повезли А у вагоні холодно і голодно. Три доби навіть води не давали. Коли стали вимагати, грюкати і кричати, почали виділяти по відрові води на вагон. Поступово сформували великий ешелон, який повезли аж двома паровозами.

Їхали довго і важко. Недоїдання, холод, антисанітарні умови сприяли появі хвороб. У Петрика, як найменшого, появилася нарив у горлі, а потім добавилося ще й запалення легень. Мати до вартового: «Викличте лікаря, дитина помирає». На одній із станційок прийшла у вагон лікарка.

– Где больной? – запитала різко і суворо. – Будем забирать.

– Що ви, що ви? – мати горлицею забилася над братиком. – Я своєї дитини нікому не віддам.

І не віддала. А Петрикові, видно, судилося ще жити й жити, бо хвороба відступила. Хоч не скоро, але він таки одужав.

Опинилися ми аж в Казахстані. На станції Картали нас усіх вивантажили з вагонів, посадили на вантажний автомобіль і повезли у степ. Їхали два дні. На ночівлю зупинилися по селах. Та обігрітися у хаті налякані місцеві жителі не впускали, бо боялися, бо ж нас називали ворогами народу. Подумайте тільки: жінки, діти і немічні діди – вороги народу. А хто ж тоді народ?

У Казахстані клімат різко континентальний. Тобто, вдень спека, а в ночі температура опускається близько нуля. Ночі були холодні-холодні. Мати давай проситися, щоб впустили в хату погрітися. Свідомо пішла на обман. Сказала, що ми з Білорусії, їдемо до чоловіків, які прибули в Казахстан раніше, облаштувалися, а зараз чекають на сім'ї.

Знайшлася добра душа, повірила маминій брехні і впустила в хатину. Тепло так, затишно, аж душа відтала. Та знайшлася одна дурепа. «Як я буду брехати? Мене цьому ніхто не вчив. Не буду і не хочу грішити перед Богом», – так, певно, думала ця жінка і, скориставшись тим, що мати вийшла на вулицю, розказала господині правду, що ми із Західної України, а чоловіки в тюрмі. І хазяйка одразу вигнала нас з хати на вулицю. Оттоді я вперше задумалася над тим, чи завжди треба казати тільки правду? Маленька без обидна брехня інколи набагато корисніша за велику правду.

Врешті-решт завезли нас у колгосп імені Молотова Орджонікідзівського району Кустанайської області. Скинули коло сільради і сказали: «Влаштувайтесь».

Цілий день простояли коло сільради. Ніхто до нас не підходив, ніхто не цікавився, бо погана чутка летіла попереду нас: «вороги народу». Аж під вечір зупинився біля нас чоловік середнього віку і забрав до себе. Виявився він ветеринарним лікарем з доброю душею, що чутливо відгукнувся на людську біду. У нього наша сім'я прожила ціле літо.

Склавши руки, не сиділи. Мати важко працювала на виготовленні саману, з якого будували житло. Працювала без вихідних. А після роботи бралася за домашні клопоти.

Вирощувала картоплю, заготовляла паливо на зиму. Як могли, так і допомагали їй. Хоча які там з нас, дітей помічники.

Поволі влягався біль розлуки з рідним краєм, гіркота від принижень і поневірянь. Стали приживатися на новому місці, зазнайомилися з людьми. Та комусь, певно, і це сталося на заваді, бо пізньої осені нас перевезли в радгосп «Аятський», де мати вже стала працювати на фермі. Звичайно, це не розкіш, але все-таки легше, як на самані.

Поселилися в невеликій хатині, яка опалювалася тільки піччю, що стояла посередині. Помучилася мати з приготуванням їжі, сьак-так зліпила яку-небудь плиту, аби розпарити якесь вариво. Так і бідували, аж поки не зглянулися над нами, дітьми, і не переселилися в другу хатину, де вже була плита. Дошкуляли тільки туга за рідним краєм, невизначеність подальшої долі.

Минав рік за роком, в безнадії і смуткові. Через рік після поселення помер дідусь Яків Лук'янович. Не витримало його здоров'я цих жахливих потрясінь, що довелося пережити. Захворів на гостру форму туберкульозу і згорів за лічені місяці. У березні 1943 року помер батько. Не солодко жилося й нам, якби не допомога продуктами й одягом, які надходили від Червоного Хреста США, навряд чи вижили б у важкі воєнні роки.

Та й після війни було трудно. Душевні і фізичні сили підтримувала надія на повернення...» [16, 3–4].

Євгенія Панасівна стала працювати на важких роботах у колгоспі: то в полі працювала, то силосні ями копала, то дояркою була. Необхідно було утримувати троє дітей і чоловікового батька. Зуміли там посадити картоплю, яку привезли з собою з Любомля, городину. За літо Євгенія Панасівна з дітьми організували і заготовили на зиму «кізяки». Це було дуже необхідне і важливе в майбутньому місцеве паливо, яке виготовляли власноруч з посіченої соломи і гною. Його перемішували, ліпили круглі брикети і сушили на пекучому казахському сонці.

Тільки-но організували своє життя-буття, як знову переселення. Енкаведисти кидають сім'ю в нове пекло. На цей раз поселяють в радгосп села Аятське цього ж району, яке знаходилося на північ від райцентру на відстані 50 кілометрів. При цьому Євгенії Панасівні не заплатили ні копійки за важку роботу в попередньому ім. Молотова і ні за перевиконані трудовні. На новому місці вона працює в радгоспі на фермі № 2. Не витримавши жахливих потрясінь, тугою за рідною Волиною, Любомлем, через рік після прибуття на заслання у Казахстані помер Яків Лук'янович. Захворіли цингою діти Марійка і Юрчик. Харчувалися лише крупами і борошном. Про овочі тільки могли мріяти, згадуючи рідну Волинь. Всі ці роки вони мешкали у землянці. Однієї весни, коли вода затопила землянку сусідки – Сидорук Євдокії, котра була з села Кропивники (нині Шацький район), Євгенія Панасівна її приютила в себе з чотирма малолітніми синочками Іванком, Петрусем, Макаром і Миколою. Зимою з тих землянок ранками жінкам приходилося відкопуватися з під снігу. Військовий, який був там, насміхався з волинянок говорячи: «Вы нас в 39-ом встречали с хлебом и солью, а они Вас метьолкою бац, и к нам!» [17, 2]

В лютому 1942 року, під час апогею найжорстокішої в історії людства Другої світової війни, в окупованому Любомлі, в церкві Різдва Пресвятої Богородиці священник Аполінарій Костецький відслужив молебень за безвинно репресованих Мохнюка Василя Юстимовича і Сидорука Івана Яковича. Так свідомі любомльчани віддавали шану і повагу цим людям, свято пам'ятаючи їх добрі вчинки [11, 302].

Менший брат Івана – Василь Сидорук загинув на фронті в період Другої світової війни. Він в Радянському Союзі став військовим, служив з 1930 по 1939 рік старшим техніком-лейтенантом загону ескадрильї 2-ї військової школи початкового навчання. В 1941 році був мобілізований на фронт Раменським РВК, Московської області. В серпні 1942 року при перельоті на літаку У-2 був збитим німцями під Сталінградом. Дружина Василя Яковича – Марія Антонівна також була на фронті, була військовим хірургом. Останнє місце служби м. Белосток (Польща), гарнізонний госпіталь. Подальша доля невідома.

Неочікувана ситуація сталася влітку 1942 року. Знайомі українці розповіли Євгенії Панасівні про повернення земляка з сталінського табору, який оселився в Тобольському районі Російської федерації. Було це, за російськими мірками, зовсім поруч, 600 кілометрів –

для них це не відстань. Швидко поїхала, лишивши діток на сусідів волинян. Серце кликало. Вже більше двох років ні вісточки з окупованого німцями Любомля, ні сліду від чоловіка. Яка доля! Знайшла звільненого з табору українця Михайла Рожка. Виявилося, що він не тільки знає Сидорука Івана Яковича, але і у Ухтинському таборі нари їх були поруч...

Терміново пише йому листа. І ось довгоочікувана, страждальна вістка від чоловіка. Але приємної миті вистачило не на довго. Лише два листи отримала Євгенія Панасівна від Івана Яковича з табору. Другого з любов'ю і теплом зберігає молодший син – Петро Іванович, який проживає у місті Любомлі. В ньому любов, турбота і надія. Вона була найпевнішою розрадою у нелегкому житті. Цей лист і досі гріє душу рідним Івана Яковича Сидорука:

«Ухта. 28 вересня 1942 року.

Люба моя дружинонька і найдорожчі діточки!

Листа від Вас і Марусі отримав 17 ц/м і це вже Вам висилаю другий. Ваш лист мене так заскочив, це була така щаслива для мене несподіванка, що я довго не міг прийти до рівноваги. Все думав, що це сон, адже ж я всіх Вас мав за неживих і ти не можеш, Женю, уявити собі ту радість мою, що Ви усі, крім татка, живі, здорові, та якось дасте собі раду.

Женя! За мене не журися. Я здоров і дай Боже Вам усім такого здоров'я, як у мене. Одне тяжко, що не бачу Вас милих, любих і найдорожчих моїх страдників. Так, не журися Женю! Не журіться дітки і вірте так само як і я вірю, що доля наша усміхнеться і ми вже в близькій часі з'їдемося усі до купи і заживемо не старим, а ще кращим новим життям. Гарним, щасливим і веселим, яким нагородить нас щедро доля, за перебуті нами муки і страждання.

Не буду описувати своє життя. Краще пишеть про себе... Чи маєте Ви що їсти з діточками, бо невідомо, може ще зиму прийдеться Вам перебувати на старім місці. Чи маєш опал? Чи є хліб?...

Пишеш, Женю, що діток не впізнав би, а мені здається, що навіть між тисячу чужих Петруся впізнало б батьківське серце, хоч його дійсно мало запам'ятав.

...Так що доля наша, даючи нам на деякий час страждання, винагородить нас в майбутньому. Може, навіть в недалекому. Я, Женю, вірю в нашу щасливу зорю, вірю твердо й непохитно. Вір в це і ти, мій найсердечніший друже.

...Любі діточки, Муся, Юрик і Петрусь! Будьте діточки добрими. Не кривіть, а любіть одне одного... Муся і Юрчик вже великі, а тому глядіть Петруся, бо він ще маленький. Від мене, як не буде довгий час листа, то не журіться, бо у нас на це бувають різні причини і перешкоди...

На цьому кінчаю писати. Будьте здорові. Цілую всіх Вас дуже міцно.

Ваш Іван»

Більше на свої листи Євгенія Панасівна відповіді від чоловіка не отримала. В серпні 1943 року сестра Івана Сидорука - Марія Яківна, написала лист в Москву в головне правління Союзу польських патріотів СРСР з проханням допомогти знайти брата. Польська організація вислала у вересні цього ж року запит прокурору Комі АРСР. Від 18 січня 1944 року Марія Яківна отримала відповідь: «Шановна громадянка! Клопотанням в справі звільнення вашого брата – Сидорука Івана Яковича, який народився в Любомлі у 1898 році, голову правління Союзу польських патріотів в СРСР було повідомлено Генеральною прокуратурою в Москві листом від 15 грудня 1943 року, що Сидорук Іван Якович помер в Ухто-Іжемському таборі 19 березня 1943 року в селищі Ухта. Просимо повідомити дружині померлого – Сидорук Євгенії» [17, 2].

Згадує Марія Іванівна Сидорук: «...Не знаю, хто саме був той добрий чоловік, що порадив матері написати скаргу у Москву. Мовляв, пишеть, що ви біженці, що війна зірвала вас із рідного краю і закинула аж у далекий Казахстан. У час війни міграція населення була дуже великою, документи чи загубилися, чи хтозна-де опинилися. Може дозволять повернутися.

Мати так і зробила. Нас повважали за біженців і дозволили повернутись. Й навесні 1947 року прибули у Любомль. Знайомі, рідні і близькі зустріли радісно і приязно. А ось влада поставилася жорстко. Про повернення нашого будинку годі було й думати. Квартири взамін не виділили. Довелося поневірятися по приватних квартирах, платити шалені гроші – по 50 рублів на місяць. А де їх взяти – проблема. На роботу влаштуватися важко, брали тільки на

чорнову, найгіршу, де треба було надриватися. Цеглу складала, носила воду, робила на пилорамі, прибирала у приміщеннях, телеграми розносила, ввечері йшла у вечірню школу. Потім на пошті дівчата допомогли вивчитися на телеграфістку і я працювала на цій роботі довгий час, аж до 1989 року, коли вже зовсім пішла на пенсію.

Квартиру нам все-таки дали. Аж в 1956 році. І досі в ній живемо. Вона вже стара, покрівля протікає, умови проживання в ній нелегкі. От я й подумала собі: живемо ми у незалежній Україні, за волю якої віддав життя мій батько, довелося зазнати переслідувань його сім'ї. Повинна ж врахувати це теперішня влада. І пішла я в комісію по реабілітації, щоб повернули батьківську хату. У ній колись розміщувались прикордонники, довгий час була лабораторія лікарні, а врешті-решт стала пустою.

В комісії порились в паперах і сказали: вартість будинку з надвірними будівлями вам повернуто в 1969 році в сумі 2722 рублі. Повернете гроші – одержите хату.

Так і зосталася я при власних інтересах. А нині батьківську хату приватизували зовсім сторонні люди за невелику платню. А мені цього не можна було зробити?..

Ні, не в цивілізованій державі ми живемо. До такого висновку прийшла я. А ще мені згадалася давня українська поговорка: як немає добра змалку, то не буде й до останку. Знівечив моє життя тоталітарний режим в дитячі і юнацькі роки. Не маю добра й на старості, бо зверхники України замість ста з лишком рублів пенсії, яку мала при Союзі, віділили аж 37 гривень. Як хочеш, так і живи собі. Не так воно повинно бути, не так...» [15, 3–4].

У 1947 році Євгенія Панасівна Сидорук зі своїми дітками повернулася до рідного Любомля. Але у їхньому будинку мешкали чужі «державні» люди. Влада категорично відмовила повернути їхню власність. Лише після смерті Сталіна, під час Хрущовської «відлиги» у 1956 році Сидорукі отримали невеличку двокімнатну квартиру в новому будинку по вулиці Леніна, 32 (нині Незалежності) [16, 2].

Чесне ім'я Івана Сидорука було реабілітоване лише у 1963 році, після тривалого і клопіткого листування з державними установами Євгенії Панасівни. Постановою президії Волинського обласного суду від 21 жовтня 1963 року справа відносно Сидорука Івана Яковича була завершена за відсутністю у його діях складу злочину. По відновленій справі по реабілітації бувшого посла Речі Посполитої Василя Мохнюка і заступника бургомістра Любомля Івана Сидорука свідками були місцяни Дроздович Мартин Микитович, Трофимович Антон Сидорович, Ужвій Афанасій Михайлович. Дружина Івана Яковича Євгенія Панасівна отримала довідку лише від 20 липня 1967 року від управління комітету державної безпеки при Раді Міністрів Української РСР по Волинській області з таким текстом: «постановою Президії Волинського обласного суду 21 жовтня 1963 року постановою особливої наради НКВС СРСР від 10 лютого 1941 року у відношенні Сидорука Івана Яковича скасована справа провадженням за відсутністю у його діях складу злочину припинено.

Сидорук І. Я. по даній справі реабілітований.

Начальник Управління комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР по Волинській області Г.Нечипоренко» [17, 2].

Таку ж довідку Євгенія Панасівна отримала від Прокуратури Волинської області датованої 16 червня 1967 року, тобто через чотири роки після реабілітації її чоловіка.

У 1969 році влада замість будинку, а в цей час там знаходилася лабораторія Любомльської районної лікарні, повернула сім'ї гроші, оцінивши будинок з надвірними будівлями, домашнім майном і тваринами на суму 2722 карбованці. Занапащене життя годувальника сім'ї Івана Яковича владою до уваги не бралось. Так як і не бралася до уваги каторжна праця Євгенії Панасівни в сільському господарстві Казахстану протягом семи років [18,2].

Зі здобуттям Україною незалежності Марія Іванівна Сидорук спробувала знову повернути батьківський будинок. Звернулася до владних структур і отримала відповідь від 11 грудня 1997 року: «Любомльська районна державна адміністрація повідомляє, що Ваша заява розглянута керівником секретаріату Нащоцьким Я. Є. разом з міським головою Мохнюком П. У., завідуючим фінансовим відділом Орищуком О. С.

В 1968 році Ваша мати Сидорук Є. П. зверталася до Волинської обласної прокуратури з проханням про повернення їй житлового будинку, так як її чоловіка Сидорука І. Я. реабілітовано.

В постанові УООП Волинського облвиконкому від 16 липня 1968 року вказано, що конфісковане майно Сидорук Є. П. повернути. Але це рішення не було виконано, в зв'язку з тим, що в цьому будинку було розміщено медичну установу (лабораторія по визначенню аналізів крові тощо).

За згодою Вашої матері Сидорук Є. П. 29 січня 1969 року їй було повернено вартість конфіскованого будинку з надвірними спорудами в сумі 2722 карбованців, згідно чеку № 566387.

Відповідно до Положення про порядок виплати компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим при відсутності архівних документів про вилучене майно, реабілітованим на сім'ю виплачується грошова компенсація в розмірі 15 мінімальних заробітних плат (Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.95 № 112, та від 24.03.93 р. № 801).

Згідно рішення комісії з питань поновлення прав реабілітованих від 31 травня 1994 року № 422 спадкоємцям першої черги Сидорук Є. П. при пред'явленні документу про право на спадщину виплачується грошова компенсація за конфісковане при виселенні майно (корови, двоє свиней, 10 курей) в сумі 15 мінімальних заробітних плат.

Однак, із Ваших слів, вона відмовилась ці кошти одержувати і до фінансових органів району не зверталася.

В зв'язку із вивільненням приміщення лабораторії, згідно рішення міськвиконкому від 25 вересня 1997 р. №155 дане приміщення переведено в житловий фонд. Відповідно встановленої черговості на одержання квартир по міській раді, в цьому приміщенні виділено дві квартири громадянам, які перебували на черзі (рішення міськвиконкому від 30 жовтня 1997 р. №164).

Рекомендуємо Вам всі спірні питання вирішувати у відповідності з чинним законодавством.

Голова районної державної адміністрації В.М.Скляничук » [17, 2].

6 липня 1974 року, на 67 році життя Сидорук Євгенія Панасівна відійшла у вічність, у 2008-му її син Георгій, у 2015-му донька Марія. У лютому місяці 2023 року сину Івана Яковича Сидорука – Петру Івановичу виповнилося 84 роки.

Іван Якович Сидорук. Варшава, 1910-ті роки

Кооперативні курси в Любомлі. 1927 рік.

Після судового процесу над членами КПЗУ. Луцьк, 1927 р.
Іван Сидрук – на фото нижній ряд 3-й справа.

Любомльський український аматорський гурток.
 На фото Іван Сидорук – в центрі справа.
 Любомль, 1927 р.

Любомльський український аматорський гурток.
 «Невільник» Т. Шевченка.
 На фото Іван Сидорук - четвертий зліва.
 Любомль, 1927 р.

Сидорук Євгенія Панасівна (крайня ліворуч) з донькою Марією
серед любомльських подруг.
Любомль, 1930-ті р. р.

Іван Сидорук – заступник бургомістра Любомльського магістрату
(на фото третій зліва).
Любомль, 1930-і р. р.

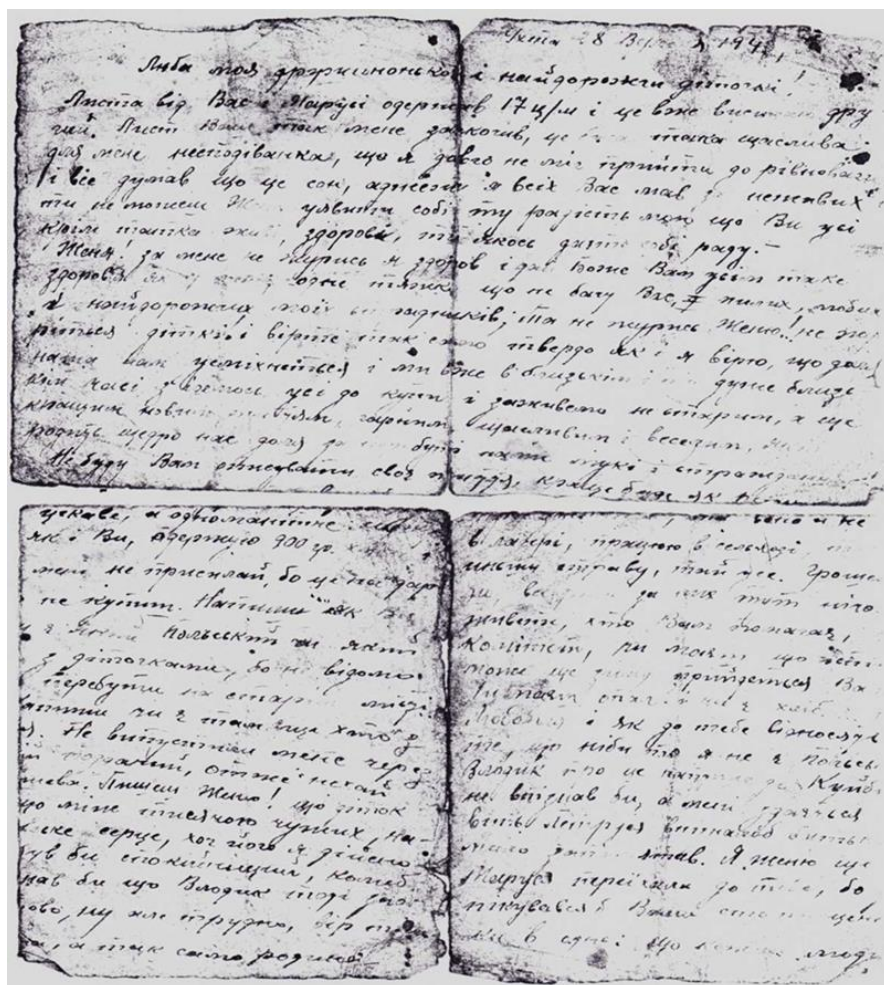
Іван Сидорук.
Любомль, 1920-ті рр.

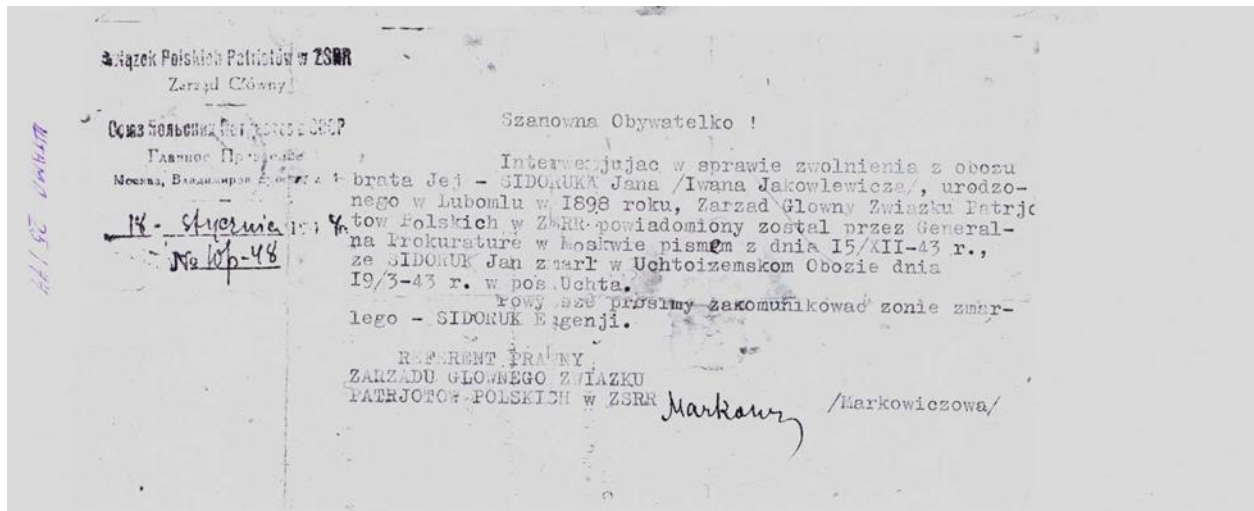
Василь Мохнюк.
Любомль, 1920-ті рр.

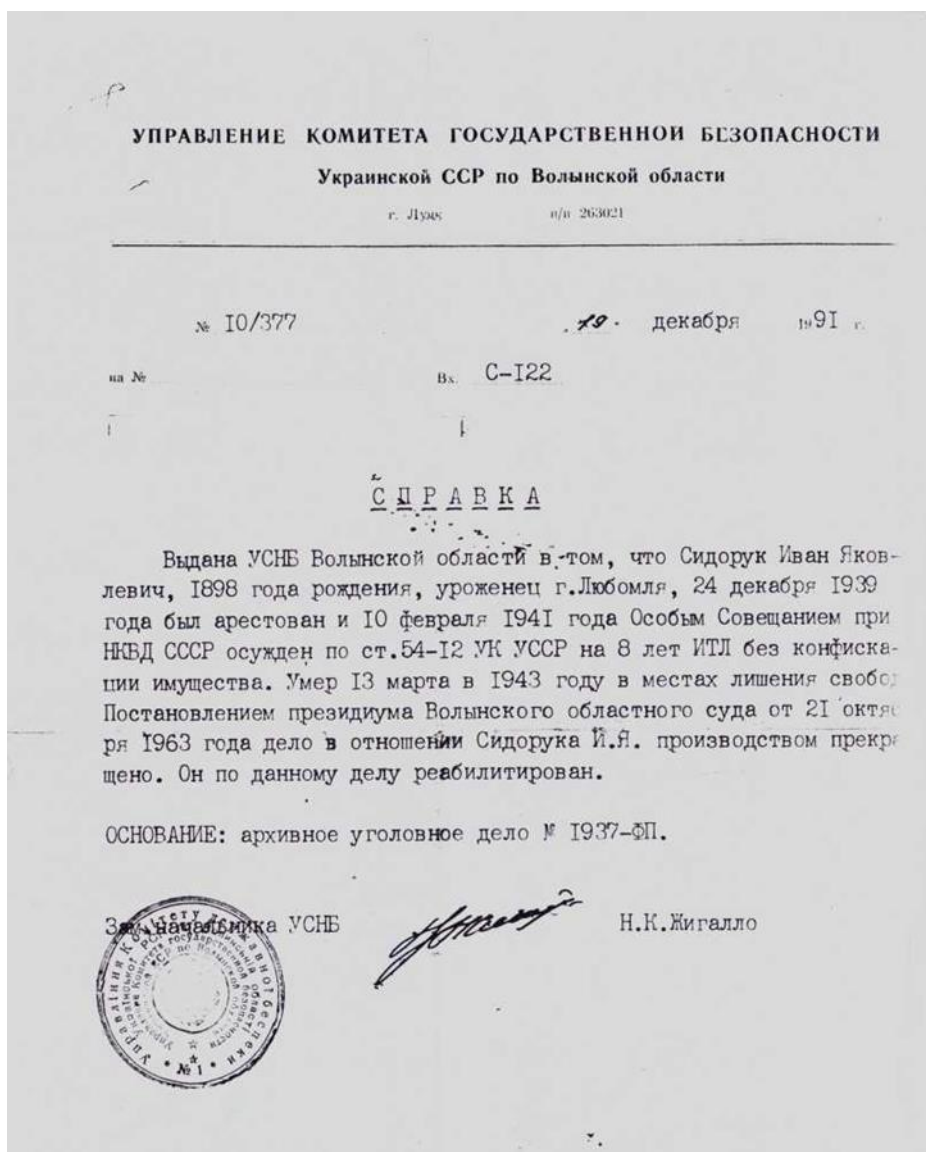
Марія Яківна Сидорук. Любомль, 1920-ті р. р.

Лист Івана Сидорука дружині і дітям від 28 вересня 1942 р. Ухта, Комі АРСР

Повідомлення Сидорук Марії Яківні про смерть її брата Івана Сидорука 19 березня 1943 р.

Довідка про реабілітацію Івана Сидорука. 1963 р.

Джерела та література:

1. Державний архів Волинської області. Ф. 277. оп. 1. спр. 385. арк.33.
2. Державний архів Волинської області. Ф. 46. оп. 9. спр. 1694.
3. Державний архів Волинської області. Ф. 312. оп. 1. спр.2577.

4. Державний архів Волинської області. Ф. 4666. оп.2. спр. 1471 (2100).
5. Державний архів Волинської області. Ф.1. оп.2. спр. 2637.
6. Центральний архів міністерства оборони. Ф. 33. оп. 594260. спр. 115.
7. Кучерепа М. Історія Волині:1939–1941 рр.: Навчальний посібник. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. 456 с.
8. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. Харків, 1970. 745 с.
9. Дмитрук В. Вони боролися за волю України. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. 1070 с.
10. Лазарук В. Світязь. Роман-есе у 2-х томах. Т.1. ВАТ «Волинська обласна друкарня», Луцьк, 2002. 360 с.
11. Лазарук В. Світязь. Т.2. Київ: ТОВ «Видавничий дім «САМ», 2017. 448 с.
12. Domanski V. Powiat Lubomelski. Luboml. 1936. 148 s.
13. Історія українського війська. Видання Івана Тиктора. Львів. 1936. 574 с.
14. Российская еврейская энциклопедия. Биографии: К-Р. Москва, 1996. 525 с.
15. Волинець Г. Як немає добра змалку. Наше життя. Любомль. 17.12.1998.
16. Дзей М. Життя з вірою в серці. Наше життя. Любомль. 2000. № 10-14
17. Дзей М. Життя з вірою в серці. Наше життя. Любомль. 2018. № 58, 59, 61.
18. Дзей М. Доля посла Василя Мохнюка. Наше життя. Любомль. 2015. № 56.

УДК 94(092) (477.82)

Загура Василь (с. Куснища)

АНАТОЛІЙ СУЛІК – КУСНИЩАНСЬКИЙ ЗНАВЕЦЬ ІСТОРІЇ ВОЛИНІ ТА ПОЛЬЩІ

«Історик аматор. Знавець Волині. Публіцист. Найбільш активний і найкраще обізнаний опікун польських місць народної пам'яті на Волині. Його життєвим кредо і помислами було збереження від знищення слідів минулого польської Волині». Ці слова сказані істориками і діячами культури Польщі про нашого земляка Анатолія Суліка.

Народився 6 червня 1952 року в селі Куснища на Любомльщині в українсько-польській родині.

За його словами, в радянські часи він не особливо виділявся серед однолітків – Навчався в середній школі, потім в ПТУ та технікумі. Відслужив в армії. В одній зі своїх статей